

માગશર સુદ ૧૦, મંગળવાર તા. ૨૪-૧૨-૧૯૭૪
શ્લોક - ૬-૭, પ્રવચન - ૧૪

ભાવાર્થ. છઠ્ઠી ગાથાનો છેલ્લો. ‘પરમાત્માને ગુણ અપેક્ષાએ...’ બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્માની વ્યાખ્યા છે ને? એમાં પરમાત્મા...

અરિહંત કે સિદ્ધ એ પરમાત્મદશા છે-અવસ્થા. એને જેટલા નામ લાગુ પડે છે તે બધાય નામો આ આત્માને પણ સ્વભાવ અપેક્ષાએ લાગુ પડે છે. શું કીધું એ? પરમેશ્વર સિદ્ધ ભગવાન અરિહંત પરમાત્માને ગુણની અપેક્ષાએ એટલે વર્તમાન ગુણ પર્યાયમાં પ્રગટ (થયા તે). ગુણ એટલે એના ગુણ પ્રગટ્યા પર્યાયે એમ. એની પર્યાય ગુણની પર્યાયની અપેક્ષાએ જેટલા નામો એને લાગુ પડે તેટલા નામો આ આત્માના સ્વભાવની અપેક્ષાએ લાગુ પડે. એમાં શું ફેર પડ્યો?

ભગવાન પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ.. એક હજાર (આઠ) નામ આપ્યા છેને ઈન્દ્રોએ કેવળજ્ઞાન થાય (ત્યારે)? કહે છે કે એ પરમેશ્વર પરમાત્મા અરિહંત, એની નિર્મળ ગુણની પર્યાયની અપેક્ષાએ, ગુણની પૂર્ણ પ્રગટ અપેક્ષાએ જેટલા નામો એને લાગુ પડે, તેટલા નામો આત્માના સ્વભાવની અપેક્ષાએ લાગુ પડે.

મુમુક્ષુ :- પર્યાયની અપેક્ષાએ.

સમાધાન :- આ પર્યાય અપેક્ષા, આ શક્તિની અપેક્ષા.

...જેને પ્રગટ થઈ એવી જે દશા પૂર્ણા, એને જેટલા નામો કહો એ બધા લાગુ પડે એ આત્માના સ્વભાવની અપેક્ષાએ લાગુ પડે. એની શક્તિની અપેક્ષાએ, ગુણની અપેક્ષાએ, સત્ના સત્ત્વની અપેક્ષાએ પ્રગટ પર્યાયના જેટલા નામો લાગુ પડે, એટલા એને ગુણને-શક્તિને લાગુ પડે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘કારણ કે શક્તિ અપેક્ષાએ બંને આત્માઓ સમાન છે;...’ સ્વભાવ અપેક્ષાએ કહ્યું હતું ને? પછી એનો ખુલાસો કરી નાખ્યો. સ્વભાવ એટલે શું? કે શક્તિ. વસ્તુ છે એની જે શક્તિ છે, એનું સત્ત્વ છે, એનો જે ગુણ છે, એનો સ્વભાવ. સ્વ-ભાવ. સ્વભાવીનો સ્વભાવ. એ જેટલી શક્તિઓ અને સ્વભાવ છે એ બધાને પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્માને લાગુ પડે. સિદ્ધની પર્યાયની અપેક્ષાએ, અરિહંતની પર્યાય અપેક્ષાએ જેટલી લાગુ પડે એટલી આ ભગવાન આત્માને સ્વભાવ અને શક્તિની અપેક્ષાએ લાગુ પડે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘કારણ કે શક્તિ અપેક્ષાએ બંને આત્માઓ સમાન છે;...’ કેમ લાગુ પડે છે?

કે શક્તિની અપેક્ષાએ બેય આત્મા-પ્રગટ થયેલા અને આ (સંસારી)- બેય શક્તિએ તો સરખા છે. એને પ્રગટ થઈ છે, અહીં પ્રગટ થવાની તાકાત છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘જે પરમાત્માના ગુણને બરાબર ઓળખે છે.’ એ નાખ્યું. જે જાણતો... છે ને? જે અરિહંતના ગુણોને એટલે એની પર્યાયને,... અરિહંતના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય ત્રણે. એને જે બરાબર ઓળખે છે ‘તે પોતાના આત્માના સ્વરૂપને જાણ્યા વગર રહે નહિ.’ જોયું! આહાહા..! અરે..! હું પણ આત્મા એની જાતનો, એની નાતનો (છું). એની જાતની પંક્તિમાં રહેલો. એને પર્યાય અપેક્ષાએ જેટલું કહેવાય એટલો હું પણ એવો છું, એ આત્માને જાણે. આહાહા..! પોતાના આત્માના સ્વરૂપને જાણ્યા વગર રહે નહિ. અહીં તો એ સિદ્ધ કરવું છેને. અરિહંતનું છેને પહેલું જાણે અરિહંત. એમાં પણ તર્ક ઉઠે કે પરદ્રવ્યના ગુણ-પર્યાય જાણ્યા માટે આત્મા જણાય, એ તો નિમિત્તની વાર્તા થઈ. એ તો એ અપેક્ષા... નિહાલભાઈએ નાખ્યું છે. બીજે બધે ના પાડો કે નિમિત્તથી ન થાય અને અહીં અરિહંતના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણવાથી આત્મા ઓળખાય એ તો નિમિત્તની વાત છે. સમજાણું કાંઈ? કોણ સવારમાં કો’ક કહેતું હતું ને? નિહાલભાઈનું છે? એનામાં એ છે એ અહીં બધું નીકળે છે પ્રવચનસારમાં.

જે અરિહંતની દશાના પ્રગટ પર્યાયને જાણે તો એના ગુણો-શક્તિ અને એનો આત્મા એ ત્રણેને જાણે. અને એને જાણતા હું પણ એવો જ આત્મા એની જાતનો છું. તો એને એ પરનું જાણવાનું લક્ષ છોડી દઈને... છોડી દઈ. વાત તો એમ છે કે

જે જાણતો અહંતને ગુણ, દ્રવ્ય ને પર્યાયપણે,

તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે. ૮૦.

એનો અર્થ છે કે એવો જ અહીંયાં આત્મા લીધો (કે) જેણે પરમાત્માના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણ્યા એને આત્મા જણાયા વિના રહેવાનો નથી એવો આત્મા લીધો છે. સમજાણું કાંઈ? છે ને? ‘સ્વરૂપને જાણ્યા વગર રહે નહિ...’ આહાહા..! એને પૂર્ણ પર્યાયમાં પૂર્ણતા છે. મારા સ્વભાવમાં પરિપૂર્ણતા છે અને સ્વભાવવાનપણે પરિપૂર્ણ છે. અને એને પરિપૂર્ણ પર્યાય છે. તો એ પરિપૂર્ણ પર્યાય મારે નથી તો પ્રગટે કેમ? કે પૂર્ણ દ્રવ્ય અને પૂર્ણ સ્વભાવને આશ્રયે પ્રગટે. એટલે એનો આશ્રય લે. આહાહા..! એ જ્ઞાનની ક્રિયા અને દર્શનનો વિષય, એની મહત્તા જગતને ન આવે. બાહ્ય ત્યાગ કર્યા ને આ કર્યા ને આ કર્યા. આહાહા..! એ આત્માને જાણ્યા વગર રહે નહિ. એમ કીધું, જોયું! પાઠ એવો ખરો ને? ‘તે જીવ જાણે આત્મને,...’ ‘જો જાણદિ અરહંતં દવ્વત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં’ પાઠ છેને એવો? ‘સો જાણદિ અપ્પાણં’ એમ લીધું છે ને? ‘સો જાણદિ અપ્પાણં’. ત્યારે (કોઈ) કહે, એવા દ્રવ્ય-ગુણ-

પર્યાયનું જ્ઞાન અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વમાં નથી આવ્યું?

મુમુક્ષુ :- ...પોતાના આત્માને તો જાણ્યો નહિ.

ઉત્તર :- એને આવો જ તે પ્રગટ છે, એવો જ હું શક્તિમાં છું એવી એણે દ્રવ્યસ્વભાવની સ્પર્શના કરી નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

નિમિત્તને ઉપાદાન કહે છેને કે તું તો રોકનારો છો. એઈ..! ચંદુભાઈ! શેમાં? ઉપાદાન-નિમિત્ત (દોહામાં). .. એમાંથી પાછું ઈ કાઢ્યું, જુઓ! .. રોકે છે કે નહિ? પરવસ્તુ અહીં રોકે છે કે નહિ? ઉપાદાનનું બધું ઘણું લખ્યું છે. બે-ત્રણ શ્લોક નાખ્યા. એમ તો ઈ કહ્યું કે નિમિત્તનું લક્ષ કરશે, આશ્રય કરશે એને રાગ થશે. અને ઉપાદાનનો આશ્રય કરશે એને વીતરાગતા પ્રગટ થશે. સમજાણું કાંઈ? એમ બતાવવા એમ કહ્યું છે. ત્યારે કહે, જુઓ! દેહ પિંજરો જીવને રોકે છે. આવ્યું કે નહિ? એમાં લખ્યું છે કે નથી લખ્યું? નિમિત્ત રોકે છે એને. નિમિત્તની બળવત્તા છે કે નહિ? જેમાંથી તમે એકલું ઉપાદાન-ઉપાદાન કહો છો. એય..! એમાં નિમિત્તનું નીકળે છે કે નહિ? કઈ અપેક્ષાએ, ભાઈ!

ભાઈએ-નિહાલચંદભાઈએ નાખ્યું છે. તમે બીજે બધે કહો કે પરનું જાણવાનું થાય તો પોતાને લઈને થાય, એને લઈને ન થાય. અહીં તો આમ કહ્યું છે. 'જો જાણદિ અરહંતં'. એ તો નિમિત્તથી કથન કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ? એથી અહીં કહ્યું ને? જે જાણે અને જાણ્યા વગર રહે નહિ. આહાહા..! આવો જ આત્મા હું છું પરિપૂર્ણ શક્તિ સ્વભાવ સત્ત્વથી, એવું જાણ્યા વિના રહે નહિ, એને અરિહંતના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય જાણ્યા એમ નિમિત્તપણે કહેવામાં આ વાત છે. આહાહા..! મૂળ સ્વતંત્રતાની જેને ખબર નથી ને. પર્યાયે પર્યાયનો ઉત્પાદ સ્વતંત્ર છે. એમ તો કીધું, નહિ? એને લઈને થાય એ આવ્યું ક્યાં એમાં? સમજાણું કાંઈ?

'જેટલા ગુણો પરમાત્મામાં છે તેટલા જ ગુણો દરેક આત્મામાં છે.' દરેક આત્મામાં તો અભવિ ને બધા આવી ગયા. અભવિમાં એટલા જ ગુણો છે. સમજાણું કાંઈ? પાઠમાં આવી ગયું છે પહેલું. એ વાત તો અમારે ત્યાં... કીધું ને? (સંવત) ૧૯૮૫માં થઈ. મણિલાલજી સાથે. એ મોહનલાલજી એમ કહે કે... મોહનલાલજી હતા, ઓળખતા હતા? ... ચોમાસું હતું રાજકોટ. ૧૯૮૦માં. મોહનલાલ... છે ક્યાં ઈ? બીજાએ વાત કરી. સમજાણું કાંઈ આમાં? કે એને કેવળજ્ઞાન છે, કેવળજ્ઞાનાવરણીય છે. ભાઈ! એ તો બીજાએ વાત કરી. નવરંગભાઈ! એને ક્યારે થાય? કહેતા હતા ને? વર્ણીજી એમ કહેતા કે શુદ્ધ તો બધા આત્મા છે. શુદ્ધ તો છે પણ અશુદ્ધતા ટાળવી કઈ રીતે? એમ નથી. શુદ્ધ છે એવી શ્રદ્ધા જ્ઞાનમાં પ્રતીતિ આવે ત્યારે શુદ્ધ એને માટે છે. એઈ..! નવરંગભાઈ! આહાહા..! સમજાણું?

આત્મા શુદ્ધ છે. છે. એ સાંભળીને માને એવું છે? કીધું. ... એમ આવ્યું છે? આ

પરિપૂર્ણ વસ્તુ અનંત ગુણ સંપન્ન છે એવી જે પ્રતીતિ એને જ્ઞાનની પર્યાયને એ અસ્તિત્વનો ભાસ થયો ત્યારે એને માટે શક્તિ છે. ભઈ, આ તો એવો ફેર છે કે થોડા ફેરમાં બહુ ફેર પડી જાય. સમજાણું કાંઈ? એમ કે શક્તિએ શુદ્ધ તો છે. હવે આપણે અશુદ્ધ ટાળવું શી રીતે? માટે શુદ્ધ છે એ તો બધા જાણે છે. અરે.. બાપુ! એમ નથી, ભાઈ!

આ પ્રભુ શુદ્ધ છે એ તો પરદ્રવ્યના લક્ષને છોડી.. એ આવે છે ને? (સમયસાર) છઠ્ઠી ગાથામાં. સ્વની ઉપાસના કરતા.. આહાહા..! ગજબ ટીકા છે! સ્વવસ્તુ તરફ ઢળેલો. એની સેવા કરી એટલે કે એણે કબુલ્યું બધું અંદર શ્રદ્ધામાં. ઓહોહો..! એવી જે શ્રદ્ધાની પર્યાય શુદ્ધમાં એની પ્રતીતિ આવી એને એ શુદ્ધ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! કહો, સમજાય છે? આ તો ભાષા સાદી છે. આહાહા..!

એમ અરિહંતની દશા પૂર્ણ પ્રગટ થઈ એવો હું છું. કોણ માને? કોણ જાણે? કે એ શક્તિનું તત્ત્વ જે આખું છે એનો જેણે સન્મુખ થઈને સ્વીકાર કર્યો છે કે આ છે. સમજાણું કાંઈ? એને ‘મોહો ખલુ જાદિ તસ્સ લયં’. એનો મોહ નાશ થઈ જ જાય છે. દર્શનમોહનો નાશ થઈ જાય છે અને તેને સમ્યક્દર્શનની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા..! કેવી શૈલી છે આ!

‘જેટલા ગુણો પરમાત્મામાં છે તેટલા જ ગુણો દરેક આત્મામાં છે.’ પણ એ છે ઈ કોને? સમજાણું કાંઈ? છે એનો જેને અંતરમાં જ્ઞાનની પર્યાયમાં તે છે એનું જ્ઞેય થઈને, જ્ઞાનની પર્યાયમાં તે છે એનું જ્ઞેય થઈને જ્ઞાન થયું એને છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! ‘છે’માં આટલું જોર છે, કહે છે. સમ્યક્દર્શન-શ્રદ્ધા એમાં આટલું જોર (છે). ઈ શ્રદ્ધામાં એ વસ્તુ ખ્યાલમાં આવી છે. જ્ઞાનની પર્યાયમાં (અનુભવ થઈ ગયો છે). શ્રદ્ધાને તો કાંઈ ખ્યાલ આવતો નથી એમાં. જ્ઞાનની પર્યાયની અનુભૂતિમાં આ વસ્તુ પૂર્ણ શક્તિવાળી છે એવું એને પ્રગટ શુદ્ધ પર્યાયમાં પૂર્ણ શુદ્ધની પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે. છે એની પ્રતીતિ થઈ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘તેટલા જ ગુણો દરેક આત્મામાં છે. પોતાના ત્રિકાલી આત્માની સન્મુખ થઈને...’ જુઓ! એ છે, એ આત્માની સન્મુખ થઈને ‘આ છે’ એમ સ્વીકાર થયો. ‘તેમનો પૂર્ણપણે વિકાસ કરીને...’ એ પૂર્ણ વસ્તુ શક્તિએ પૂર્ણ છે એવું પર્યાયમાં જ્ઞાનમાં ભાસ્યું ત્યારે એની પ્રતીતિ થઈ કે આ તો પૂર્ણ સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? ૧૭-૧૮માં એ આવે છે ને? ગાથા-૧૭-૧૮. જે ચીજ જાણી.. ટોડરમલજી. ભાવભાસન થવું એમ ભાષા વાપરી છે. એનો હેતુ આ છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો, ક્યાંનું ક્યાં આવ્યું, ક્યાંનું ક્યાં આવ્યું! એને ભાવભાસન થયું છે. ભાવભાસન એટલે? તે તે શક્તિઓનો ભાવ આવો છે એવું જ્ઞાનમાં

એને આવ્યું છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘પોતાના ત્રિકાલી આત્માની સન્મુખ થઈને...’ એટલે કે આમ જે હતો રાગની સન્મુખતામાં પર તરફ, ત્યારે તેનો અનાદર હતો. હોવા છતાં, શક્તિ, સત્ત્વ, સ્વભાવરૂપ હોવા છતાં એ નહોતું. સમજાણું કાંઈ? કેમ કે વસ્તુ જે છે, એના જ્ઞાનમાં ‘આ છે’ એ આવ્યું નહોતું. એની સન્મુખ થાય ત્યારે એનો અર્થ થયો કે એનો સ્વીકાર કર્યો. સમજાણું કાંઈ? એ ‘ત્રિકાલી આત્માની સન્મુખ થઈને તેમનો પૂર્ણપણે વિકાસ કરીને...’ એ તો પછી પર્યાય વિકાસ થઈ. પણ આ તો સન્મુખ થઈને એનો કેમ એને ખ્યાલમાં આવ્યું? કે સન્મુખ થયો. સત્ વસ્તુની (તરફ) આમ મુખ એનું થયું, એમ કહે છે. આ વસ્તુ આ છે. આહાહા..! જેને જ્ઞાનની પર્યાયમાં આવું જ્ઞેય જણાય છે.

બહેન બરાબર ટાઈમે આવ્યા છે. .. ભાગ્યશાળી છે. આવી વ્યાખ્યા કોઈ વખતે બહાર આવે, હોં! આહાહા..! સવારે પણ જે હતું ને, એ વ્યાખ્યા પહેલીવહેલી એવી આવી છે. બહાર ક્રિયાકાંડમાં સલવાઈ ગયા બિચારા, કાંઈ ખબર ન મળે ... બાપા! દષ્ટિમાં દષ્ટિવાન આખો નજરમાં, શ્રદ્ધામાં ન આવે ત્યાં સુધી એનું બધું ફોગટ છે. એ વ્રત ને નિયમ ને ત્યાગ બધા એકઠા વિનાના મીંડા છે. એની કિંમત નથી.

એટલે કે આવો આત્મા પરિપૂર્ણ છે એની શ્રદ્ધા શું અને એ શ્રદ્ધામાં ભાવનું ભાસન થયું એ કોઈ મહા કિંમતી ચીજ છે. ચંદુભાઈ! આહાહા..! આ કોઈ સંપ્રદાયની વાત નથી. આ તો વસ્તુ છે એના ભાવની વાત છે. ‘એ છે’ એનું ભાવભાસન ન થાય ત્યાં સુધી એને સમ્યક્દર્શન અને જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ. આહાહા..! અને એ ભાવભાસન માટે તો અંતર સન્મુખ થવું જોઈએ, કહે છે. આહાહા..! આણે ઈ શબ્દ વાપર્યો છે. સમજાણું કાંઈ? એનો આશ્રય લેવો જોઈએ.

મહાન વસ્તુ આ છે. જેના એક એક ગુણનો પાર નથી, એક એક ગુણની શક્તિના સામર્થ્યનો પાર નથી. એવી અનંતી શક્તિનું અસ્તિત્વ આ શક્તિવાનમાં છે. સમજાણું કાંઈ? એવી પ્રતીતિ થતાં એને આ પૂર્ણ છે એમ શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં આવી ગયું. આહાહા..! હવે એના તરફ વળીને તેમનો પૂર્ણપણે વિકાસ કરીને... આહાહા..! ‘આ આત્મા પણ પરમાત્મા થઈ શકે છે.’ આહા..! જૈનદર્શનની બીજા કરતા વિશેષતા ઈ છે કે, એક એક આત્મા પરમાત્મારૂપે અને પરમાત્મા થઈ શકે એવો આત્મા છે. સમજાણું કાંઈ? એ વસ્તુનું સ્વરૂપ એ છે. સમજાણું કાંઈ? આ ચોવિહાર કરવો, કંદમૂળ ન ખાવા, બ્રહ્મચર્ય પાળવું છપરબી, એ કાંઈ જૈનદર્શનની વિશેષતા નથી. સમજાણું કાંઈ? એવી વાતો અન્યમાં પણ હોય છે. એ નાખ્યું નથી? મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં નાખ્યું છે. એમ કે આમ છે, તેમ છે, ફલાણું છે.

એવું તો અન્યમાં પણ છે. અન્યમાં છે એ આ છે એવું અન્યમાં નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

આ વસ્તુની.. પૂર્ણ શક્તિવાન એની જે શ્રદ્ધા ને જ્ઞાન, પૂર્ણ શક્તિવાન (અર્થાત્) ભગવાન અનંત લક્ષ્મીનું વાન-એનું રૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એમ આ શક્તિવાન (છે). જેમ ભગવાન. ભગ એટલે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ જેની લક્ષ્મી, એનો એ વાન. એનું વાન એને છે. એનું એને રૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! માણસ નથી કહેતા કે આ ફલાણા કેવા વાને છે? નવરંગભાઈ! કહે છે ને ત્યાં? કે ઘઉં વર્ણો છે કે ગોરા વર્ણો છે કે કાળા... શું કહે કાળાને? ભીનેવાને. ભીનેવાને. કાળા વાને નહિ, ભીનેવાને. એમ આત્મા કેવો છે? કે ભગવાન છે એ. ભગ-લક્ષ્મીના વાનવાળો છે. ઈ એનું વાન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

શ્વેતાંબરમાં પણ કેવળજ્ઞાન એક સમયે અને બીજે સમયે કેવળદર્શન. શક્તિ પૂર્ણ છે તો પર્યાયમાં પૂર્ણ પ્રગટે તો એને ભંગ અને ખંડ ન હોય. સમજાણું કાંઈ આમાં? જે વસ્તુ છે એમાં જ્ઞાન-દર્શનની શક્તિ પૂર્ણ છે, એવી જેને પ્રતીતિ બેસે, એને તો કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એક સમયે સાથે હોય છે. (કેમ કે) અંદર શક્તિ સાથે છે ને? તો એક સમયમાં એના બેય ઉપયોગ એક સમયે સાથે હોય છે. આહાહા..! એ.. ચેતનજી! આ મોટો વાંધો. એક સમયે કેવળજ્ઞાન, બીજે સમયે કેવળદર્શન. એ વાત ન બેઠી તો પેલા કહે, એ તો અન્યમતિને માટે કથન છે, એમ કરીને (કાઢી નાખ્યું). કારણ કે વાત બેઠી નહિ આ. આમ વસ્તુ તૂટી જાય છે.

વસ્તુ જે છે એ જ્ઞાન અને દર્શન સાથે પૂર્ણ છે. જ્ઞાન પૂર્ણ છે અને દર્શને અધૂરો છે એમ છે? અને તે એક સાથે શક્તિ છે કે પહેલી આ અને પછી આ એમ છે? આહાહા..! જેને આ જ્ઞાન ને દર્શન એકસાથે શક્તિ છે એને વિકાસમાં જ્યારે લાવ્યા, ત્યારે એકસાથે બેય પર્યાય છે. આહાહા..! એને એમ કહેવું કે પહેલે સમયે જ્ઞાનનો વેપાર અને બીજે સમયે દર્શનનો (હોય). (તો) વસ્તુ જાણી નથી, શક્તિ માની નથી. પર્યાયની પ્રગટતા એને થતી નથી. નવનીતભાઈ! આવો માર્ગ છે. લોકો અત્યારે ૨૫૦૦ વર્ષ છે માટે સંપ કરો, સંપ કરો, સમન્વય કરો. બાપુ! કોઈ સાથે વિરોધ નહિ. એ આત્મા છે. એ પણ પૂર્ણ શક્તિવાન છે. ભૂલ હોય તો પર્યાયમાં છે. દ્રવ્ય-ગુણમાં ભૂલ નથી. આહાહા..! વ્યક્તિ એ ભગવાન છે. પણ એ ગુણરૂપે ભગવાન છે. એમ જેને પોતાની શ્રદ્ધા થઈ છે, એને બધા ભગવાન ગુણરૂપે પૂર્ણ છે, એ સાધર્મી છે એ અપેક્ષાએ. પણ પર્યાયની અપેક્ષાએ નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘તેમનો પૂર્ણપિણે વિકાસ કરીને આ આત્મા પણ પરમાત્મા થઈ શકે છે.’ જુઓ! આ વિશેષ વાત. એક એક તત્ત્વ અને જે તત્ત્વ છે તે પોતામાં પરિપૂર્ણ છે. તો એની

શક્તિઓ પણ પરિપૂર્ણ છે. વસ્તુ પરિપૂર્ણ છે તો એની શક્તિઓ અનંત છે તે પણ પરિપૂર્ણ છે. એ પરિપૂર્ણ છે અનંત શક્તિવાળું રૂપ, એવી જેને જ્ઞાનમાં ભાસ થઈને પ્રતીતિ થઈ, એનો ઉપયોગ વર્તમાન છન્નસ્થમાં ભલે જ્ઞાનોપયોગ વખતે દર્શન (ઉપયોગ) ન હોય. કારણ કે વચ્ચે ઓલી આડ છે ને રાગની. પણ પૂર્ણ શક્તિની જેને પ્રગટ દશા થઈ, એને પહેલે સમયે કેવળજ્ઞાન અને બીજે સમયે કેવળદર્શન, ત્રીજે સમયે કેવળજ્ઞાન અને ચોથે સમયે કેવળદર્શન એમ છે એમાં, એ વસ્તુનું સ્વરૂપ જ નથી. ગુણને અંદર સાથે માન્યા હોય તો એ પર્યાય પણ એકસાથે બે ભેગી હોય. એટલે ખરેખર તો એણે દ્રવ્યને અને ગુણને જાણ્યા નથી. આ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે, હોં! તે કોઈ વ્યક્તિ માટેની વાત નથી. આ તો આંતરો કેમ પડી ગયો? (એ કહ્યું). મૂળ ચીજની જે વસ્તુ છે, એકસાથે અનંત ગુણ છે એવી જો એને ખ્યાલમાં અને પ્રતીતિમાં આવે તો આ આમ ખંડ-ભંગ એના કાર્યમાં ન કહે. સમજાણું કાંઈ? એથી કહે છે કે પૂર્ણ વિકાસ કરીને આત્મા પણ પરમાત્મા એક સમયે પૂર્ણ થઈ શકે છે.

इदानीं बहिरात्मनो देहस्यात्मत्वेनाध्यवसाये कारणमुपदर्शयन्नाह-

*बहिरात्मेन्द्रियद्वारैरात्मज्ञानपराङ्मुखः।

स्फुरितः स्वात्मनो देहमात्मत्वेनाध्यवस्यति॥७॥

ટીકા :- इन्द्रियद्वारैरिन्द्रियमुखैः कृत्वा स्फुरितो बहिरर्थग्रहणे व्यापृतः सन् बहिरात्मा मूढात्मा। आत्मज्ञानपराङ्मुखो जीवस्वरूपज्ञानाद्बहिर्भूतो भवति। तथाभूतश्च सन्नसौ किं करोति? स्वात्मनो देहमात्मत्वेनाध्यवस्यति आत्मीयशरीरमेवाहमिति प्रतिपद्यते॥७॥

હવે બહિરાત્માને દેહમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ મિથ્યા માન્યતા ક્યા કારણે થાય છે તે બતાવતાં કહે છે-

શ્લોક - ૭

અન્વયાર્થ :- (બહિરાત્મા) બહિરાત્મા (ઇન્દ્રિયદ્વારૈઃ) ઈન્દ્રિય દ્વારોથી (સ્ફુરિત) બાહ્ય પદાર્થોને જ ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી (આત્મજ્ઞાનપરાઙ્મુખઃ) આત્મજ્ઞાનથી પરાઙ્ગમુખ-વંચિત હોય છે; તેથી તે (આત્મનઃ દેહં) પોતાના શરીરને (આત્મત્વેન અધ્યવસ્યતિ) મિથ્યા અભિપ્રાયપૂર્વક આત્મારૂપ સમજે છે.

* बहित्थे फुरियमणो इंद्रियदारेण णियसरुवचओ।

णियदेहं अप्पाणं अज्झवसदि मूढदिट्ठिओ॥८॥ -मोक्षप्राभृते, कुन्दकुन्दाचार्यः।

ટીકા :- ઈન્દ્રિયોરૂપ દ્વારોથી અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોરૂપ મુખથી બહારના પદાર્થોના ગ્રહણમાં રોકાયેલો હોવાથી તે બહિરાત્મા-મૂઢાત્મા છે. તે આત્મજ્ઞાનથી પરાડ્મુખ અર્થાત્ જીવસ્વરૂપના જ્ઞાનથી બહિર્ભૂત છે. તેવો થયેલો તે (બહિરાત્મા) શું કરે છે? પોતાના દેહને આત્મારૂપે માને છે અર્થાત્ પોતાનું શરીર જે 'હું છું' એવી મિથ્યા માન્યતા કરે છે.

ભાવાર્થ :- બહિરાત્મા ઈન્દ્રિયોદ્વારા જે બાહ્ય મૂર્તિક પદાર્થો ગ્રહણ કરે છે તેને મોહવશાત્ પોતાના માને છે. તેને અંદરના આત્મતત્ત્વનું કંઈ પણ જ્ઞાન નથી; તેથી તે પોતાના શરીરને જ આત્મા સમજે છે-અર્થાત્ શરીર, મન અને વાણીની ક્રિયા જે જડની ક્રિયા છે તેને પોતે કરી શકે છે અને તેનો પોતે સ્વામી છે એમ માને છે.

જીવ ત્રિકાલી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. તેને બહિરાત્મા અજ્ઞાનવશ જાણતો નથી અને બાહ્ય ઈન્દ્રિયગોચર પદાર્થો જે માત્ર જ્ઞેયરૂપ છે તેમાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટની કલ્પના કરી પોતાને સુખી-દુઃખી, ધનવાન-નિર્ધન, બલવાન-નિર્બલ, સુરૂપ-કુરૂપ, રાજા-રંક, વગેરે હોવાનું માને છે.

વિશેષ

મિથ્યા અભિપ્રાયવશ અજ્ઞાની માને છે કે, 'શરીર ઉત્પન્ન થવાથી મારો જન્મ થયો, શરીરનો નાશ થવાથી હું મરી જઈશ, શરીરની ઉષ્ણ અવસ્થા થતાં મને તાવ આવ્યો, શરીરની ભૂખ, તરસ, આદિરૂપ અવસ્થા થતાં મને ભૂખ-તરસ લાગી, શરીર કપાઈ જતાં હું કપાઈ ગયો, વગેરે.' એ રીતે અજીવની અવસ્થાને તે પોતાના આત્માની અવસ્થા માને છે.

“...આપને આપરૂપ જાણી તેમાં પરનો અંશ પણ ન મેળવવો તથા પોતાનો અંશ પણ પરમાં ન મેળવવો-એનું સાચું શ્રદ્ધાન કરતો નથી. જેમઅન્ય મિથ્યાદષ્ટિ નિર્ધારિ વિના પર્યાયબુદ્ધિથી જાણપણામાં વા વર્ણાદિમાં અહંબુદ્ધિ ધારે છે, તેમ આ પણ આત્માશ્રિત જ્ઞાનાદિમાં તથા શરીરાશ્રિત ઉપદેશ-ઉપવાસાદિ ક્રિયાઓમાં પોતાપણું માને છે... વળી પર્યાયમાં જીવ-પુદ્ગલના પરસ્પર નિમિત્તથી અનેક ક્રિયાઓ થાય છે તે સર્વને બે દ્રવ્યોના મેળાપથી નીપજી માને છે, પણ આ જીવની ક્રિયા છે તેમાં પુદ્ગલ નિમિત્ત છે તથા આ પુદ્ગલની ક્રિયા છે તેમાં જીવ નિમિત્ત છે-એમ ભિન્ન

૧. મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક-ગુ. આવૃત્તિ પૃ.૨૨૯.

૨. અજ્ઞાનથી મોહિતમતિ, બહુ ભાવસંયુત જીવ જે,

“આ બદ્ધ તેમ અબદ્ધ પુદ્ગલ દ્રવ્ય મારું” તે કહે. (શ્રી સમયસાર, ગુ. આવૃત્તિ-ગાથા ૨૩)

ભિન્ન ભાવ ભાસતો નથી...”^૧

‘જેની મતિ અજ્ઞાનથી મોહિત છે અને જે મોહ, રાગ, દ્રેષ આદિ ઘણા ભાવોથી સહિત છે એવા જીવ એમ કહે છે કે આ શરીરાદિ બદ્ધ તેમજ ધન-ધાન્યાદિ અબદ્ધ પુદ્ગલ દ્રવ્ય મારું છે.’^૨

વળી શરીરાદિ બાહ્ય પદાર્થોમાં એકતાબુદ્ધિ કરવાની અજ્ઞાનીને ભ્રમ થાય છે કે રસ, રૂપ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દનું જે જ્ઞાન થાય છે તે ઈન્દ્રિયોથી થાય છે તથા ઘટપટાદિનું જે જ્ઞાન થાય છે તે બાહ્ય પદાર્થોથી થાય છે, પણ તેને ખબર નથી કે જીવને જે જ્ઞાન થાય છે તે પોતાના જ્ઞાનગુણરૂપ ઉપાદાન શક્તિથી થાય છે. ઈન્દ્રિયો અને ઘટ-પટાદિ પદાર્થો તો જડ છે. તેનાથી જ્ઞાન થાય નહિ. તે તો જ્ઞાન થવામાં નિમિત્તમાત્ર છે.

એ રીતે બહિરાત્મા પોતાના જ્ઞાનાત્મક સ્વભાવને ભૂલી શરીરાદિ પર પદાર્થોથી પોતાનું અસ્તિત્વ માને છે અર્થાત્ શરીરાદિ પદાર્થોમાં તે આત્મબુદ્ધિ કરે છે. ૭.

શ્લોક-૭ ઉપર પ્રવચન

‘હવે બહિરાત્માને દેહમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ...’ વિસ્તાર હવે પોતે પાઠમાં કરે છે. અર્થમાં તો ક્યો છે. બહિરાત્મા એટલે કે ‘દેહમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ મિથ્યા માન્યતા...’ સ્થૂળ ... આ આમ આત્મદ્રવ્ય છે એની પ્રતીતિ અને અનુભવ અને તેની શ્રદ્ધા જ્યાં નથી, એને રાગ અને પ્રગટ અલ્પજ્ઞતા, એટલા અંશમાં જ આત્મા છે. એટલે એ અલ્પજ્ઞતા અને રાગ એ વસ્તુના પૂર્ણ સ્વભાવમાં નથી. તેથી તે એટલા માનનારને બહિરાત્મા કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘બહિરાત્માને દેહમાં...’ એ રાગને પણ એ બધી સ્થિતિ છે. આહાહા..! એક સમયનો પ્રગટ અંશ પણ એ વ્યવહાર છે. સમજાણું? એને જ્યાં આત્મા માને છે, એ વસ્તુના દ્રવ્ય અને ગુણના પરિપૂર્ણમાં એ અલ્પજ્ઞનો વિકાસ છે એ એમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? તેથી તે અલ્પજ્ઞ અને રાગ ઉપર રુચિવાળો હોવાથી તે આત્મામાં એવું અલ્પજ્ઞપણું અને રાગ નથી, એ બહિર્ છે, એને માનનારો તેને બહિરાત્મા કહે છે. આહાહા..! શાંતિભાઈ! આહાહા..! એ ‘આત્મબુદ્ધિરૂપ મિથ્યા માન્યતા ક્યા કારણે થાય છે તે બતાવતાં કહે છે-’

*બહિરાત્મેન્દ્રિયદ્વારૈરાત્મજ્ઞાનપરાહ્મુખઃ।

સ્ફુરિતઃ સ્વાત્મનો દેહમાત્મત્વેનાધ્યવસ્યતિ।।૭।।

‘અન્વયાર્થ :- બહિરાત્મા ઈન્દ્રિય દ્વારોથી બાહ્ય પદાર્થોને જ ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી...’ કારણ કે એને અતીન્દ્રિય જે વસ્તુ છે એનું તો જ્ઞાન નથી. એથી એનું ઈન્દ્રિય તરફના લક્ષવાણું, ઈન્દ્રિય તરફના લક્ષવાણું જ્ઞાન... છે? ‘ઈન્દ્રિય દ્વારોથી બાહ્ય પદાર્થોને...’ ઈન્દ્રિયજ્ઞાન દ્વારા તો બાહ્ય પદાર્થ જાણવામાં આવે કે ઈન્દ્રિય દ્વારા અણીન્દ્રિય આત્મા જાણવામાં આવે? આહાહા..! આ પયયિ લક્ષ કર્યું છે ને? પયયિમાં જે ક્ષયોપશમભાવ છે એ ભાવઈન્દ્રિય છે.

‘ઈન્દ્રિય દ્વારોથી બાહ્ય પદાર્થોને જ ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી...’ આહાહા..! એટલે? કે જ્ઞાનનો જે વર્તમાન ક્ષયોપશમ અંશ છે એ ભાવેન્દ્રિય છે અને એ ભાવેન્દ્રિય દ્વારા પરવસ્તુને લક્ષમાં લે છે. એ ભાવેન્દ્રિય દ્વારા સ્વનું લક્ષ ન આવી શકે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઈન્દ્રિય દ્વારે શબ્દ છે ને? ભાવેન્દ્રિય દ્વારે દ્રવ્ય નિમિત્તમાં ગયું-દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં અને એનાથી બાહ્ય પદાર્થ જાણવામાં આવે છે. આહાહા..! એમાં બાહ્ય પદાર્થોને જાણવામાં ગ્રહણ કરવું એટલે જાણવું. પકડે છે ક્યાં ન્યાં? આહાહા..!

‘ઈન્દ્રિયદ્વારોથી...’ ‘સ્ફુરિતઃ’ ઈન્દ્રિય દ્વારે એને પરની સ્ફુરતા જાણવામાં આવી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ‘આત્મજ્ઞાનથી પરાહ્મુખ...’ આમ જે ઈન્દ્રિય દ્વારે જ્યાં જાણવાનો પ્રયત્ન છે, એને આત્મજ્ઞાન પરાહ્મુખ છે. આત્માનું જે જ્ઞાન એનાથી ઊલટું કહે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આચાર્યોએ સમાધિશતકમાં પણ... સમાધિશતકના બધા શ્લોકો છે એમાં, હોં! શબ્દકોષમાં. જુદાં-જુદાં કો’ક કો’ક કહ્યા છે.

અહીં કહે છે કે એને અહીંયાં આત્માને... અહીંયાં ગ્રંથનું નામ સમાધિશતક છે ને? સમાધિતંત્ર છે ને? ઈ શું કામ નામ રાખ્યું? સમાધિતંત્ર. શતક. શતક તો આ શ્લોકની (સંખ્યા) કારણે. તંત્ર. આત્મા પોતાની ચીજને અવલંબીને થાય એમાં ઈન્દ્રિય દ્વાર કામ ન કરે ત્યાં. સમજાણું કાંઈ? અને ઈન્દ્રિય દ્વારા જ્યાં કામ લે છે તો એમાંથી બાહ્ય પદાર્થ જણાય, સ્વ તો રહી જાય. આહાહા..!

‘બાહ્ય પદાર્થોને...’ જાણવામાં. ગ્રહણ શબ્દે જાણવું, હોં! પાછું કલેશે, ત્યાં કેમ ...? જાણવામાં. જાણવું ‘કરવામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી...’ ‘ઈન્દ્રિય દ્વારોથી...’ ‘સ્ફુરિતઃ’ ‘બાહ્ય પદાર્થોને જ ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી આત્મજ્ઞાનથી પરાહ્મુખ-’ આહાહા..! જે આત્મા અંતર અતીન્દ્રિય જ્ઞાન દ્વારા આમ જવાય અને જાણે, એ વાત રહી ગઈ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘આત્મજ્ઞાનથી પરાહ્મુખ-’ આત્મજ્ઞાન... શું કીધું? ઈન્દ્રિય દ્વારા બાહ્ય પદાર્થનું જ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનથી પરાહ્મુખ. સમજાય છે કાંઈ? ઘરે એક જ (પુસ્તક) હશે, નહિ? તમારે એકેય નથી? તમે લીધું નહિ તે દિ’? તમારા દાદાએ લીધું નહિ હોય.

મુમુક્ષુ :- દાદા છે નહિ, ઈ ગયા છે વડોદરા.

ઉત્તર :- એમ! અહીં રહે છે તો (પુસ્તક) નહિ લીધું હોય.

મુમુક્ષુ :- એમની પાસે છે.

ઉત્તર :- છે? ત્યાં રાખ્યું હશે. સમજાણું કાંઈ? છપાણા છે, થોડા છપાણા છે. પંદરસો છપાણા. પણ અત્યારે હવે પંદરસો લોકોને.. માણસ વધી ગયું. આહાહા..!

‘ઈન્દ્રિય દ્વારોથી...’ એમ શબ્દ છેને મૂળ પાઠમાં? બાહ્ય લક્ષવાળો ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણવામાં રોકાય છે. અને ઈન્દ્રિય દ્વારા તો બાહ્ય પદાર્થ જણાય. સમજાણું કાંઈ? અને તેથી તે આત્મનું જ્ઞાન જે જોઈએ, આમ થઈને (-સ્વરૂપ સન્મુખ થઈને થવું) જોઈએ, એ આત્મજ્ઞાનથી પરાઙ્મુખ છે. આહા..! ગજબ વાત છે ને! આસ્રવને ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે, કહે છે. એઈ..! આસ્રવને, વાણીને ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનને ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે...

ઉત્તર :- ભગવાનને... તેથી જ કીધું ને? ‘જો ઈંદિયે જિણિત્તા’ ૩૧ (ગાથા). એટલે કે ભાવેન્દ્રિય, દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભગવાનની વાણી, એનું શરીર અને ભગવાન એ બધા ઈન્દ્રિય છે. કેમ કે આ ઈન્દ્રિય દ્વારા એ જણાય છે. માટે બધા ઈન્દ્રિય છે. આહાહા..! વાત .. ભગવાન તો અણીન્દ્રિય સ્વરૂપ છે. પણ એને જાણનારો ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે માટે એનો વિષય તે ઈન્દ્રિય થઈ ગઈ. એ દ્વારા બાહ્ય પદાર્થ જાણે. આહાહા..! તો પછી કહ્યું કે ‘જો જાણદિ અરહંતં દવ્વત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં’ એ પણ ઈન્દ્રિય દ્વારા છે. અરિહંતના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણવા. માટે એનાથી આત્માનું જ્ઞાન થાય એમ નથી. આહાહા..!

‘આત્મજ્ઞાનથી પરાઙ્મુખ...’ છે. ઈન્દ્રિય દ્વારા એ સન્મુખ છે, એની સન્મુખ છે. ઈન્દ્રિય દ્વારા તો બાહ્ય પદાર્થ જાણવામાં આવે. ભગવાન હો કે ગુરુ હો કે શાસ્ત્ર હો કે સમ્મેદશિખર હો કે શેત્રુંજય હો, ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણવામાં આવે. ત્યારે અણીન્દ્રિય એવો જે ભગવાન આત્મા એ આત્મજ્ઞાનથી પરાઙ્મુખ થઈ ગયો. એવી વાતું છે, પ્રવિણભાઈ! ઝીણી વાતું બહુ. ઓહોહો..! એના માહાત્મ્ય શું કરવા! એને પોતાની ચીજ શું છે એને જાણવાનું જ્ઞાન કર્યું હોય... એવું જે આત્મજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન કીધું ને? આત્મજ્ઞાન. ઓલું ઈન્દ્રિયથી થતું બાહ્ય જ્ઞાન. આહાહા..!

કહે છે, ‘આત્મજ્ઞાન પરાઙ્મુખ-વંચિત હોય છે;...’ ઈન્દ્રિયથી જ્ઞાન કરનારો બાહ્ય પદાર્થને જાણતા સ્વ પદાર્થના જ્ઞાનથી વંચિત રહે છે. .. પછી આવ્યું કે નહિ આમાં? ભગવાનની વાણી અને ભગવાન ઈન્દ્રિયનો વિષય છે, આવ્યું નહિ? ભાષા ટૂંકી કરવા જાયને તો લોકો ભડકે છે. આ શું કહે છે? ઈન્દ્રિય દ્વારા ભાવેન્દ્રિયનો જે ક્ષયોપશમ છે, એ દ્વારા દ્રવ્યેન્દ્રિયને

નિમિત્ત બનાવી, નિમિત્ત હોય છે વચમાં છે અને બાહ્ય પદાર્થ સમજ્યા? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એય..! નવરંગભાઈ! આહાહા..! એ આત્મજ્ઞાન પરાડ્મુખ થઈ ગયો.

ઈન્દ્રિય દ્વારા સાંભળે, ઈન્દ્રિય દ્વારા જોવે ભગવાનને, ઈન્દ્રિય દ્વારા સમવસરણને જોવે, એ તો બાહ્ય પદાર્થનું જાણવું થયું. સમજાણું કાંઈ? બાહ્ય પદાર્થના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણે તો ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે એમ થયું. એઈ..! અને તે આત્માને જાણે એમ પાછું આવ્યું. બાહ્ય ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે એ આત્માને જાણે. આત્માને જાણે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ બધા નિમિત્તના કથનો છે. આમ અંતરમાં આત્મજ્ઞાન કરે તો પછી આ બાહ્ય નિમિત્ત હતું એ જ્ઞાન, એનું જ્ઞાન હોં! એ તરફનું જ્ઞાન. પરલક્ષી જ્ઞાન છે. એને છોડીને જ્યારે સ્વનો આશ્રય કરે ત્યારે પરલક્ષી જ્ઞાનને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. આહાહા..! તો નિમિત્તે કાંઈ કર્યું નથી પાછું એનું. આ વાંધા બધા. આહાહા..!

આ ચક્ષુ અને આંખ ન હોય જડ તો આત્માને જ્ઞાનની પર્યાય થાય? ખીલે ક્યાંથી? જણાય ક્યાંથી? અરે..! ભાઈ! તને તો હજી પરલક્ષી જ્ઞાનની સ્વતંત્રતાની પણ ખબર નથી. ભગવાનની વાણી અને ભગવાન દીઠા ને શાસ્ત્ર સાંભળ્યા એથી એ જ્ઞાન થયું. પરલક્ષી જ્ઞાન પણ સ્વતંત્ર પોતાથી થયું છે. ઈન્દ્રિય દ્વારા થયું છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! દિગંબર આચાર્યોના ગહન શાસ્ત્ર, ગંભીર શાસ્ત્ર ઊંડે ઊંડે લઈ જાય છે. આહાહા..!

કોઈ એમ કહે કે તું ભગવાનની વાણી સાંભળ, ભગવાનના દર્શન કર, તને આત્મા જણાશે. એ ખોટી વાત થઈ. એઈ..! આ છ કર્તવ્ય છેને શ્રાવકના? એ સમકિતીના છે. છ બોલ. ગુરુસેવા.. છે ને? સેવા, સંયમ, તપ, દાન. આહાહા..! એ વિકલ્પ છે એ પરને લક્ષે ઉત્પન્ન થયેલો છે, પોતાનો સ્વભાવ નથી. સમજાણું કાંઈ? અને એને લક્ષે ઈન્દ્રિય દ્વારા જે થયું, એ જ્ઞાનવાળાને પરપદાર્થનું (જ્ઞાન) થયું. ભગવાન રહી ગયો. સ્વપદાર્થ જે ત્રિલોકનાથ ચૈતન્ય પરમાત્મા... આહાહા..! અરે..! આ પરલક્ષી જે બહિર્જ્ઞાન ઈન્દ્રિય દ્વારા જ્ઞાન (થાય), એ દ્વારા આત્મજ્ઞાન ન થાય. અને ઈન્દ્રિય દ્વારા જે જ્ઞાન થયું એ વાણીથી પણ થયું નથી. એ વખતનો તે પ્રકારનો ઈન્દ્રિય દ્વારનો ક્ષયોપશનો અંશ છે તેથી થયું છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? તો એના દ્વારા આત્મજ્ઞાન થાય એમ નથી. એમ કહે છે, એ તો આત્મજ્ઞાનથી પરાડ્મુખ છે. એય..! કારણ કે આમ (સ્વ) સન્મુખ નથી એટલે આમ (પર) સન્મુખ છે. આમ સન્મુખ છે તે આત્મજ્ઞાનથી વિમુખ છે. આહાહા..! એ 'વંચિત હોય છે.' પરાડ્મુખની વ્યાખ્યા કરી.

ઈન્દ્રિય દ્વારા પરપદાર્થનું જ્ઞાન કરનાર આત્મ પદાર્થના જ્ઞાનથી એ વંચિત રહે છે. આહાહા..! પરાડ્મુખનો એ અર્થ કર્યો. સમજાણું કાંઈ? શ્રવણ (થાય) એમાં કાનનું નિમિત્ત છે. ક્ષયોપશમ

અને એમાં એક વિકલ્પ છે. અને ક્ષયોપશમનો અંશ છે. પણ એ ક્ષયોપશમના અંશમાં તો બાહ્ય પદાર્થનો ખ્યાલ આવતા બાહ્ય પદાર્થના જાણવામાં રોકાતા આત્મજ્ઞાનથી વંચિત રહે છે. છે? આહાહા..! કઈ શૈલી! કઈ વાત! વાત બહુ (સૂક્ષ્મ). પૂજ્યપાદ સ્વામીએ ઘણું જ અનુભવમાંથી એણે સ્વ અને પરની વહેંચણી કરીને વાત કરી છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, શાંતિભાઈ! ભાગ્યશાળીઓ ભેગા થયા છે. આવી વાતું, બાપા! આહાહા..! સાંભળવાની અપેક્ષાએ તો ભાગ્યશાળી છે. અંતરમાં ભાગ્યશાળી થાય તો... આ તો પરસન્મુખમાં જવાની જે ઈન્દ્રિય દ્વારની ક્રિયા (થાય છે) ત્યાં તો આત્મજ્ઞાન, દ્રવ્યનું જ્ઞાન, આત્મવસ્તુનું જ્ઞાન એનાથી પરાઙ્મુખ છે. ઓહોહો..! હવે એ ભગવાનના દર્શન કરે અરિહંતના કે પ્રતિમાના કે મંદિરના.. એ ઈન્દ્રિય દ્વારા ત્યાં રોકાણો એ આત્માથી, આત્માના જ્ઞાનથી, આત્મદ્રવ્યના સ્વદ્રવ્યના જ્ઞાનથી, પરદ્રવ્યના ઈન્દ્રિય દ્વારા જ્ઞાન(ને કારણે), સ્વ દ્વારા થતાં જ્ઞાનથી વંચિત રહી ગયો. આહાહા..! એઈ..! સમજાણું કાંઈ?

‘તેથી તે...’ ‘આત્મનઃ દેહ’ ‘પોતાના શરીરને...’ ‘આત્મત્વેન અધ્યવસ્યતિ’ કેમ કે ઈન્દ્રિય દ્વારા પરપદાર્થને જાણવાનો ભાવ, એમાં એને ઈ જ વસ્તુ હું છું. એ જ્ઞાન થયુંને પરનું? એ બધું ખરેખર તો એ શરીર જ છે ઈ પર. એ અચેતન જ્ઞાન છે. એ અચેતન એવા જે દેહને જ એણે આત્મા માન્યો. આહાહા..! ‘પોતાના શરીરને મિથ્યા અભિપ્રાયપૂર્વક આત્મારૂપ સમજે છે.’ આહાહા..! ગજબ વાત છે! આ તો શાંતિથી સમજવા જેવી વાત છે.

જેને ઈન્દ્રિય દ્વારા... ઈન્દ્રિય દ્વારા તો પરપદાર્થ છે ત્યાં. ભગવાન આત્મા ઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષનો વિષય નથી. અલિંગગ્રહણમાં, અલિંગગ્રહણમાં આવે છે. આત્મા ઈન્દ્રિય દ્વારા જણાય કે ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણે એ આત્મા જ નહિ, એમ કહે છે. આહાહા..! ભાઈ! અહીં તો ત્યાં ગયું. શું કીધું? આત્મા ઈન્દ્રિયથી જાણે નહિ અને ઈન્દ્રિયથી જણાય નહિ. બે શબ્દ છે ને? અલિંગગ્રહણનો પહેલો બોલ. હવે અહીં એમ કહેવું છે કે ઈન્દ્રિયથી જણાય નહિ. તો એનો અર્થ એ થયો કે ઈન્દ્રિય દ્વારા બાહ્ય પદાર્થ જણાય એમાં સ્વઆત્મા ન જણાય. બાહ્ય પદાર્થ જણાય એ ચૈતન્યના અભાવસ્વભાવરૂપ ભાવ થયો. એથી એને શરીર જ કહી દીધું, પર. સમજાણું કાંઈ?

પરને જાણવા ઈન્દ્રિય દ્વારા જાણું એ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ નથી, કહે છે. આહાહા..! એથી એ અચેતનસ્વરૂપ છે ખરેખર તો. આ ચૈતન્યનું જ્ઞાન નથી. એથી એના સિવાયના બધા પદાર્થો આ ચેતન નથી. સમજાણું કાંઈ? એટલે એ બધું અચેતન થઈ ગયું. ઉપયોગ પણ અચેતન થયો. આહાહા..! ઈન્દ્રિય દ્વારા જણાય તે આત્મા. એણે શરીરને અને પરને જ પોતાનું માન્યું છે. અથવા ઈન્દ્રિય દ્વારા થતું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન મારું છે, એ તો અચેતનને

જ માને છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

પોતાના 'આત્મનઃ દેહં' 'આત્મનઃ દેહં' આ આત્મા-દેહ, એને ન (જુદા) માનતા આ આત્મા (એ) દેહ. સમજાણું કાંઈ? આ સોનગઢમાં ચાલે. મુંબઈમાં આવું કરવા જાય તો ભાગે. શું માંડી આ? બાપુ! વસ્તુ તો ભગવાન એના પડખાં પિંખતા તો આવું નીકળે છે. ઈન્દ્રિયને પડખે, પરને પડખેથી જે જાણું એ આત્માનું જ્ઞાન નહિ, એ તો અજીવનું જ્ઞાન થયું. આહાહા..! આ જીવ એમાં નથી. એનું એને જ્ઞાન થયું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એ અર્થ કર્યો. એની ટીકા કરશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

